

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.21.011.15316

Maciej Kijowski

(Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach)

dr, maciej.kijowski@onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-0333-0465

Rada Ministrów i premier Józef Cyrankiewicz wobec pogrzebu prof. Raula Koczalskiego (1884–1948) na Cmentarzu Jeżyckim w Poznaniu 29 listopada 1948 r.

Raul Koczalski był pianistą wybitnym. Rozpoczęcie w wieku trzech lat nauki gry na fortepianie otworzyło przed nim zawrotną karierę „cudownego dziecka”, jednak po I wojnie światowej i śmierci matki, pierwszej nauczycielki muzyki, zerwał z pianistyką i oddał się kompozycji. Triumfalny powrót na estradę w 1934 r. otworzył kolejny, najdojrzalszy etap aktywności koncertowej wielkiego artysty.

*

Koszty pogrzebu Raula Koczalskiego w kwocie 105 110 zł zostały przejęte przez Skarb Państwa w uznaniu „wielkich zasług poniesionych przez profesora Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie [...] na polu krzewienia kultury artystycznej w Polsce i zagranicą”, na mocy pkt. I uchwały Rady Ministrów z 29 grudnia 1948 r. w sprawie przejęcia kosztów pogrzebu prof. Raoula Koczalskiego przez Skarb Państwa¹.

Już z samego tytułu uchwały wynika, że koszty pogrzebu pianisty zostały zrefundowane dokładnie w miesiąc po jego pogrzebie. Zmarł on 24 listopada 1948 r. w Poznaniu, nazajutrz po zasłabnięciu w pokoju dla artystów w tamtejszej Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej, w której rozpoczął zaję-

---

¹ Niepublikowana. W uchwale jest obecne francuskie imię Raoul miast Raul, częściej używanego przez pianistę; ich polskim odpowiednikiem jest Rudolf – zob. *Słownik imion*, opr. W. Janowowa i in., pod red. A. Zaręby, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 235.

cia w 1946 r. na zaproszenie rektora prof. Zdzisława Jahnkego². Pogrzeb miał miejsce również w Poznaniu 29 listopada 1948 r. na Cmentarzu Jeżyckim, poprzedziło go zaś nabożeństwo w kościele pw. św. Marcina, którego oprawę muzyczną zapewnili organista Józef Pawlak (preludia Fryderyka Chopina), Chór im. ks. Wacława Gieburowskiego pod dyrekcją Stefana Stuligrosza (*Miserere* Antonio Lottiego i *Crucifigatur* György Deák-Bárdosa) oraz Orkiestra Filharmonii Poznańskiej pod batutą Stanisława Wisłockiego (*Adagio assai*, marsz żałobny z III Symfonii Es-dur op. 55 *Eroica* Ludwiga van Beethovena); po nabożeństwie kondukt przeszedł najpierw pod budynek PWSM (Chór Akademicki wykonał *Requiem* Jerzego Młodziejowskiego pod dyrekcją kompozytora), stamtąd zaś już na Jeżyce³. Na koszt państwa wykonano w 1958 r. nagrobek w kształcie ok. 90-centymetrowej kamiennej harfy⁴; szczątki profesora zostały ekshumowane 26 marca 1959 r. i przeniesione na Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan na poznańskim Wzgórzu św. Wojciecha (kwatery III, grób 109)⁵.

Należy sądzić, że koszty pogrzebu najpierw pokryła rodzina, po czym – po otrzymaniu i przedłożeniu przez nią rachunków na łączną sumę 105 110 zł – wydatkowana uprzednio kwota powróciła do jej rąk. Miesięczny odstęp między datami pogrzebu i decyzji o zwrocie jego kosztów to termin całkiem niedługi. Wystarczy wspomnieć, że koszty pogrzebu Juliusza Osterwy rząd zrefundował ponad półtora roku po jego śmierci; aż osiem miesięcy oczekiwano na decyzję w sprawie kosztów pochówku prof. Władysława Nikliborcy; krócej, ale jednak z górami jedenaście tygodni minęło od zgonu prof. Felicjana Kowarskiego do podjęcia analogicznej uchwały⁶.

Załączony tekst uchwały nie trafił do żadnego urzędowego publikatora, w szczególności do Monitora Polskiego zawierającego część uchwał stanowiących przez rząd⁷. Nie był też dotąd zamieszczony w literaturze na-

² Zob. S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista i kompozytor*, Warszawa 1999, s. 162; tenże, *Raul Koczalski – portret artysty*, [w:] *Raul Koczalski*, pod red. T. Brodniewicz, H. Kostrzewskiej, J. Tatarskiej, Poznań 2001, s. 32–33, 35–37; *Pamięci naszych Mistrzów. 95 lat Akademii Muzycznej im. I. J. Paderewskiego w Poznaniu 1920–2015*, Poznań [2015], b.p.

³ Zob. S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 206–207; tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 38; *Wybrane osoby pochowane na cmentarzu*, opr. L. Krajowski, [w:] *Zabytkowy Cmentarz Jeżycki w Poznaniu 1905–2005*, pod red. A. Węckiej, Poznań 2006, s. 16; H. Hałas, *Cmentarz parafii Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana na Jeżycach*, „Kronika Miasta Poznania” 2000, nr 2, s. 182, 184, przyp. 39.

⁴ Zob. S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 208–209.

⁵ Zob. tamże, s. 207–209; tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 38; *Wybrane osoby...*, s. 16; H. Hałas, *Cmentarz...*, s. 182, 184, przyp. 39.

⁶ Uchwały RM w sprawie kosztów pogrzebów J. Osterwy, W. Nikliborcy i F. Kowarskiego przywołane są w przyp. 38.

⁷ Uchwała Rady Ministrów z 3 marca 1919 r. o szkołach powszechnych z niemieckim językiem nauczania (Dz. P.P.P. z 1919 r. nr 21, poz. 232) trafiła do Dziennika Praw Państwa Polskiego, a niektóre późniejsze uchwały RM z lat 1919–1920 i 1940–1943 do Dziennika Ustaw.

ukowej – ani muzykologicznej, ani prawniczej czy historycznej. Dokument ten – reprodukowany z mikrofilmu stanowiącego zasób Archiwum Rady Ministrów⁸ – nie budzi żadnych wątpliwości co do oryginalności. Owszem, brak odręcznego podpisu premiera Józefa Cyrankiewicza mógłby takie obiekcje powodować, spieszę jednak z wyjaśnieniem, że takie sytuacje zdarzały się często: prezes Rady Ministrów mógł być zajęty, wyjechać, przyjmować gości. Za zgodność złożył podpis dyrektor Biura Prezydijskiego RM Józef Szląpczyński, co stanowi bezsprzeczne świadectwo autentyczności tekstu. Trudno byłoby skądinąd podawać ją w wątpliwość w świetle pkt. II uchwały, który powierza jej wykonanie nie tylko Ministrowi Kultury i Sztuki, lecz także w pierwszej kolejności premierowi. Skądinąd podpisy szefa rządu widnieją pod wydanymi tego samego dnia co uchwała – 29 grudnia 1948 r. – rozporządzeniami Rady Ministrów: w sprawie uzupełnienia wykazu samodzielnych placówek naukowo-badawczych⁹, a także w sprawie ustalenia wykazu państwowych zakładów i instytutów naukowo-badawczych oraz archiwów i bibliotek naukowych¹⁰.

Można przypuszczać, że w sprawie państwowego pogrzebu Raula Koczalskiego rozmawiała z premierem Nina Andrycz, która związała się ściślej ze środowiskiem muzycznym w okresie okupacji. Pracowała wówczas jako kelnerka w kawiarni „U Aktorek”, gdzie na fortepianie grał Witold Lutosławski, a śpiewali Ewa Bandrowska-Turska, Lucyna Messal, Mieczysław Fogg¹¹. Cyrankiewicz – cokolwiek by o nim powiedzieć w kontekście Poznańskiego Czerwca 1956 – pomagał ludziom kultury i nauki także sam, z własnej inicjatywy¹², może dlatego, że małżeństwo z Andrycz mogło stanowić dla premiera formę nobilitacji tyleż zbliżającej go do ludzi nauki i sztuki

⁸ Archiwum Rady Ministrów, sygn. 5/1039, mkf. 283, k. 307, 309.

⁹ Dz. U. z 1949 r. nr 3, poz. 8.

¹⁰ Dz. U. z 1949 r. nr 3, poz. 9.

¹¹ Zob. M. Adamkowska, *Nina Andrycz. Premierowa jak królowa*, www.styl.pl/magazyn/news-nina-andrycz-premierowa-jak-krolowa,nld,2166211 (dostęp: 31.5.2021); uaktorek.pl/artycy/ci/nina-andrycz/ (dostęp: 28.4.2021). Będąc od 21 lipca 1947 r. żoną Józefa Cyrankiewicza, N. Andrycz pomagała znajomym ludziom sztuki, nie chcąc przypominać swoich w tym zasług (zob. E. Padoł, *Nina Andrycz: Portret damy*, [w:] *tejże, Damy PRL-u*, Warszawa 2015, s. 131); wstawiała się u męża w ich sprawach, zaopatrywała w lekarstwa z rządowej apteki (zob. M. Adamkowska, *Nina Andrycz...*, I. Spee, *Andrycz. Królowa PRL-u*, Warszawa 2014, s. 68–80), wystarała się o spory samochód dla macierzystego Teatru Polskiego (zob. P. Lipiński, *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Wołowiec 2016, s. 120). Potrafiła też skutecznie zaszkodzić, czego przykładem złamana nie bez wpływu premierowej kariery podobnej do niej fizycznie, a bez wątpienia dużo bardziej utalentowanej aktorki Danuty Urbanowicz (zob. E. Bieńczycka, *Andrycz*, bieńczycka.com/blog?p=4678 [dostęp: 30.12.2020]).

¹² Zob. P. Lipiński, *Cyrankiewicz...*, s. 127–128; E. Syzdek, B. Syzdek, *Cyrankiewicz. Zanim zostanie zapomniany*, Warszawa 1996, s. 158–162; A. Schaff, *Moje spotkania z nauką polską*, Warszawa 1997, s. 58, 78.

ki, co zapewniającej wyższą pozycję w rządzącej ekipie¹³. „Dla inteligencji Cyrankiewicz miał zawsze otwartą duszę i kieszeń. Wystarczył jeden [...] telefon i sprawa bywała natychmiast załatwiana pozytywnie”¹⁴. Wiekopomnym tego przykładem jest naprawdę unikatowa w skali świata a utworzona przez premiera Biblioteka Klasyków Filozofii¹⁵, w ramach której w latach 1952–2014 ukazało się 209 tomów. A tak wielkie przedsięwzięcia jak „Nowy Korbut”, „Słownik Języka Polskiego”, Narodowe Wydanie Dzieł Adama Mickiewicza czy „Rok Chopinowski” (1949 i 1960)? Cyrankiewicz znał Koczalskiego, na pewno – o czym będzie mowa niżej – spotkał się z nim 21 lutego 1948 r., przy czym nie można wykluczyć, że spotkali się już wcześniej. Możliwe jest też, że zetknęli się później, zwłaszcza że w świetle pkt. 1 uchwały RM z 20 marca 1948 r. w sprawie „Roku Chopinowskiego”¹⁶ premier objął przewodnictwo jego Komitetu Honorowego. Sprawował je tyleż z urzędu, *ex officio*, co z przekonania, łącząc *utile cum dulci*.

Ostatnie lata życia profesora nieodmiennie kojarzą się z pamiętnymi interpretacjami Koncertu fortepianowego e-moll op. 11 F. Chopina. Uczeń ucznia Chopina (Karola Mikulego¹⁷) stał się przy tym jedną z najważniejszych postaci w muzycznej historii powojennego Poznania: ten utwór zagrał 28 grudnia 1946 r. w Zakładach H. Cegielski z Orkiestrą Filharmonii Robotniczej i Opery Poznańskiej pod dyrekcją Zygmunta Latoszewskiego¹⁸, a 10 listopada 1947 r. już w Auli Uniwersyteckiej na pierwszym koncercie Orkiestry Filharmonii Poznańskiej pod batutą Stanisława Wisłockiego¹⁹. 22 grudnia 1947 r. „wielki pianista o małej, korpulentnej posturze, ale o olbrzymich dłoniach” też

¹³ Por. D. Sosnowska, *Królowe PRL: sceniczne wizerunki Ireny Eichlerówny, Niny Andrycz i Elżbiety Barszczewskiej jako modele kobiecości*, Warszawa 2014, s. 107, przyp. 26.

¹⁴ A. Schaff, *Moje spotkania...*, s. 58.

¹⁵ Zob. tamże; E. Syzdek, B. Syzdek, *Cyrankiewicz...*, s. 159–160. Premier Cyrankiewicz był faktycznym autorem zarówno decyzji nr GP I-106/51 Prezesa RM z 30 kwietnia 1951 r. (niepublikowanej), jak i zarządzenia nr 77 Prezesa RM z 2 czerwca 1953 r. w sprawie przekazania Polskiej Akademii Nauk „Biblioteki Klasyków Filozofii” (niepublikowanego); jakkolwiek premierem wydającym formalnie zarządzenie nr 77 był Bolesław Bierut, Cyrankiewicz podpisał ten akt w jego zastępstwie jako wiceprezes RM.

¹⁶ Niepublikowana, zmieniona uchwałą RM z 24 lipca 1948 r. (niepublikowaną).

¹⁷ Koczalski był również uczniem ucznia Stanisława Moniuszki (Juliana Gadomskiego) i uczniem ucznia Ferencza Liszta (Ludwika Marka) – zob. S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 6, 21; tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 10, 16.

¹⁸ Zob. M. Dziadek, *Opera Poznańska 1919–2005. Dzieje sceny i myśli*, Poznań 2007, s. 141; A. Cichy, *Filharmonia Poznańska. Zarys działalności w latach 1947–1969*, Poznań 1970, s. 15. W liście do H.G. z 5 stycznia 1947 r. Raul Koczalski pisał: „Krytyka jak i słuchacze mówili, że jeszcze nigdy tak pięknie nie grałem” – zawierający te słowa fragment listu, tudzież informacje o koncercie i zdjęcia zeń w książce *Filharmonia Poznańska. Album jubileuszowy 1947–1957*, [Poznań 1957], s. 29–31.

¹⁹ Zob. A. Cichy, *Filharmonia...*, s. 15; S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 182–183; S. Wisłocki, *Życie jednego muzyka*, Warszawa 2000, s. 59–60.

z S. Wisłockim i z Orkiestrą Symfoniczną Polskiego Radia w Bydgoszczy „grał jak w transie” Koncert e-moll w Bydgoszczy²⁰. Do historii przeszły dwa recitale chopinowskie, z jakimi wystąpił podczas III Festiwalu Chopinowskiego w Dusznikach Zdroju²¹ w 1948 r.: 21 sierpnia w Dużej Sali Koncertowej (Sonata h-moll op. 58 i Preludia op. 28) oraz 23 sierpnia w Teatrze Chopina (Fantazja f-moll op. 49, Fantaisie-impromptu cis-moll op. 66, walce: As-dur op. 42 i Es-dur op. 18, Nokturn Es-dur op. 9 nr 2, Polonez A-dur op. 40 nr 1)²². „Dwa dusznickie recitale Raula Koczalskiego [...] mają dziś wymiar festiwalowej legendy, jak bardzo szkoda, że bez jakiegokolwiek śladu dźwiękowego zapisu”²³; szczęśliwie zarejestrowano uroczysty recital chopinowski dany przezeń 21 lutego 1948 r. w Sali Pompejańskiej Belwederu (w obecności prezydenta, premiera i wicemarszałków Sejmu Ustawodawczego) dla uczczenia 138. rocznicy urodzin Fryderyka na sprowadzonym specjalnie oryginalnym Pleyelu z 1847 r. stanowiącym onegdaj własność Chopina²⁴.

„Niezmiennie entuzjastycznie przyjmowano koncerty Koczalskiego w Poznaniu: tutaj był lubiany i podziwiany”²⁵. W istocie, wielkiego artystę połączył z Poznaniem i Wielkopolską trwały i serdeczny związek: w II połowie lat 30. XX w. koncerty Koczalskiego w Polsce organizowało biuro

²⁰ Zob. S. Wisłocki, *Życie...*, s. 60; H. Martenka, *Miasto zastuchane. Muzyczna Bydgoszcz u schyłku wieku*, Bydgoszcz 1999, s. 301. Zob. również S. Dybowski (*Raul Koczalski – chopinista...*, s. 184), który podaje datę 18 grudnia 1947 r.

²¹ Tak zapisywano tę nazwę na podstawie § 1 zarządzenia Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z 7 maja 1946 r. o przywróceniu i ustaleniu urzędowych nazw miejscowości (M. P. z 1946 r. nr 44, poz. 85 ze zm.). Obowiązująca obecnie pisownia z dywizem („Duszniki-Zdrój”) została wprowadzona zarządzeniem Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 25 lipca 1967 r. w sprawie wykazu miejscowości uznanych za uzdrowiska (M. P. z 1967 r. nr 45, poz. 228 ze zm.).

²² Zob. *Spis imprez festiwalowych z lat 1946–1999*, opr. E. Kofin, [w:] *Międzynarodowe Festiwale Chopinowskie w Dusznikach Zdroju 1946–1999*, pod red. K. Kościukiewicza, Wrocław 2000, s. 95. S. Dybowski (*Raul Koczalski – chopinista...*, s. 198) publikuje ten sam repertuar, z tą jednak różnicą, że jako ostatni utwór drugiego recitalu wskazuje Polonez As-dur F. Chopina, nie dodając jednak, czy op. 53, czy nieopusowany z 1821 r.

²³ J. Popis, *Pianiści w Dusznikach*, [w:] *Międzynarodowe Festiwale Chopinowskie w Dusznikach Zdroju 1946–1999*, pod red. K. Kościukiewicza, Wrocław 2000, s. 29–30.

²⁴ Zob. tamże, s. 30; S. Dybowski, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 191–192; *Wieczór Chopinowski w Belwederze*, „*Życie Warszawy*” z 22 lutego 1948 r., s. 2; M. Kolmasiak, *Belweder 1818–2018*, Warszawa 2018, s. 257. Ten historyczny recital belwederski (Preludium c-moll op. 28 nr 20, Nokturn Des-dur op. 27 nr 2, Mazurek B-dur op. 7 nr 1, Berceuse Des-dur op. 57, Fantaisie-impromptu cis-moll op. 66, Walc Es-dur op. 18, Ballada g-moll op. 23), transmitowany i zarejestrowany przez Polskie Radio, został wydany na płytach – w 1999 r. przez Selene i w 2010 r. na krążku NIFCCD 000 przez Narodowy Instytut Fryderyka Chopina – zob. A. Iwanicka-Nijakowska, *Fryderyk Chopin „Chopin. Raul Koczalski. Historical live recordings 1948”*, <https://culture.pl/pl/dzielo/fryderyk-chopin-chopin-raul-koczalski-historical-live-recordings-1948> (dostęp: 25.11.2019).

²⁵ S. Dybowski, *Raul Koczalski – portret...*, s. 31; podobnie tenże, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 75.

koncertowe Waława M. Rozmarynowicza z siedzibą w Poznaniu, wybuch II wojny światowej zastał muzyka w pałacu Marii i Józefa Chełkowskich w Śmiełowie, a już w listopadzie 1945 r. powrócił on do Poznania i zatrzymał się u pp. Rozmarynowiczów przy ul. Krasieńskiego 3a²⁶. Wraz z żoną Elszą Fuchs zamieszkał latem 1946 r. w willi pp. Frąckowiaków w Puszczykowie, by rozpocząć pracę w PWSM, choć z racji bezpodstawnych oskarżeń o kolaborację, i to ze strony muzyków, „[z] przesiedleniem się do Poznania Koczalski miał niemało kłopotów”²⁷. Ale „[k]ażdy występ Koczalskiego w Poznaniu gromadził tłumy publiczności”²⁸ – także wykonanie między 17 maja a 21 czerwca 1947 r. wszystkich sonat fortepianowych L. van Beethovena. Jego aktywność dydaktyczna i popularyzatorska w Poznaniu to choćby otwarte wykłady z własną ilustracją na temat *Jak grać Chopina*, to lekcje prywatne, przesłuchania młodzieży, ale nade wszystko praca w PWSM, na czele z przedmiotem *Chopin i jego dzieła*, na który do ówczesnej sali nr 27 (obecnie 152) uczęszczali obowiązkowo wszyscy studenci klas fortepianu²⁹. Wspomniane już śmiertelne zasłabnięcie artysty mimowolnie kojarzy mi się z późniejszą o ponad 43 lata śmiercią Tadeusza Łomnickiego na scenie Teatru Nowego w Poznaniu podczas próby szekspirowskiego *Króla Leara*: profesor przyszedł do budynku PWSM (najpewniej z mieszkania pp. Rogalów przy ul. Jackowskiego, do którego wprowadził się końcem 1947 r.) i zaczął przygotowywać się do koncertu, podczas którego miał wykonać z bułgarską pianistką Katią Kazandziejewą Rondo C-dur na 2 fortepiany op. 73 F. Chopina. Widownia auli akademickiej była już niemal pełna, gdy Koczalski stracił przytomność, a wezwany doń jego lekarz (i meloman zarazem) dr med. Józef Smoliński wezwał natychmiast pogotowie: to był atak serca, choć artysta leczył się na cukrzycę, a dopiero sekcja zwłok wykazała, że miał raka trzustki³⁰.

Sprawienie Koczalskiemu pogrzebu przez państwo stanowiło w moim przekonaniu nie tylko dowód czci oddanej przez polski rząd *in corpore* osobie i dziełu artysty, lecz również definitywny i nieodwołalny akt odcięcia się Rzeczypospolitej od nieuzasadnionego oskarżenia go o kolaborację z hitlerowcami i upokarzającego postępowania przeprowadzonego w tej sprawie przez Komisję Weryfikacyjną dla Muzyków przy Związku Zawodowym

²⁶ Zob. tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 30, 32; tenże, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 90, 149–150, 159.

²⁷ Tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 33; zob. również tenże, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 162, 168–170.

²⁸ Tenże, *Raul Koczalski – portret...*, s. 33.

²⁹ Zob. tamże, s. 35.

³⁰ Zob. tamże, s. 37; tenże, *Raul Koczalski – chopinista...*, s. 206. O znanym lekarzu poznańskich artystów szerzej J. Smoliński, *Smolarz białobrody*, „Kronika Miasta Poznania” 2001, nr 1, s. 335–343. Autorem wspomnienia jest syn internisty, również lekarz i również Józef.

Muzyków³¹. Czy podejrzewanie profesora o kolaborację było przyczyną podjęcia przez rząd uchwały w sprawie jego pogrzebu dopiero miesiąc po ceremonii? W żadnym wypadku i twierdzę tak nie tylko z uwagi na wspomniane bardzo długie *vacatio* między śmiercią znanego przecież z konspiracyjnej postawy wobec Niemców Osterwy a refundacją kosztów jego ostatniej drogi, lecz także przez wzgląd na pośmiertne przyznanie Koczalskiemu przez Prezydenta RP – na wniosek Ministra Kultury i Sztuki – Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski już w trzy dni po śmierci³². W istocie, „sporo kontrowersji wywoływała i wywołuje do dziś sprawa biernego czy czynnego udziału członków społeczności polskiej w życiu muzycznym okresu okupacji”³³. Już jednak autor tych słów inaczej oceniał aktywność ludzi teatru, inaczej muzyków („to zupełnie odrębny, autonomiczny świat dźwięku, nie znający granic państwowych, narodowościowych, politycznych i społecznych”³⁴), a przecież Koczalski niemal cały okres wojny spędził w Berlinie, objęty internowaniem, nakazem pozostania w mieście i zakazem koncertowania, z którego wyłamywał się, grając muzykę kompozytorów słowiańskich na domowych wieczorach oraz udzielając lekcji fortepianu³⁵. Profesor Koczalski nie zostałby zaproszony do występu w siedzibie głowy państwa, Pałacu Belwederskim³⁶, gdyby na pianiście ciążył choćby cień jakiegokolwiek zarzutu.

*

Praktyka podejmowania decyzji o sprawianiu na koszt państwa pogrzebów osobom zasłużonym w drodze uchwały Rady Ministrów pojawiła się w okresie międzywojennym, a utrwaliła w działaniach rządu na uchodźstwie i w pierwszych latach powojennych, by wspomnieć uchwałę RM z 13 maja 1935 r., która postanowiła, że pogrzeb marszałka Polski Józefa Piłsudskiego odbędzie się na koszt państwa³⁷, i kolejne akty podobnego rodzaju³⁸.

³¹ Zob. M. Dziadek, *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810–2010*, [t. 2] 1945–2010, Warszawa 2016, s. 27, 52.

³² Postanowienie nr IV/R. 511/48 Prezydenta RP z 27 listopada 1948 r. o odznaczeniu za długoletnią wybitną działalność artystyczną i pedagogiczną w dziedzinie muzyki (M. P. z 1948 r. nr A-82, poz. 770).

³³ S. Lachowicz, *Muzyka w okupowanym Krakowie*, Kraków 1988, s. 132.

³⁴ Tamże, s. 133.

³⁵ Zob. S. Dybowski, *Raul Koczalski – portret...*, s. 31–32; tenże, *Raul Koczalski – chopini-sta...*, s. 149–155.

³⁶ Zob. M. Kolmasiak, *Belweder...*, s. 247–262.

³⁷ Zob. *Uchwała Rady Ministrów. Pogrzeb na koszt państwa*, „Dziennik Białostocki” z 14 maja 1935 r., s. 1.

³⁸ Uchwały RM z 8 lipca 1943 r. o uczczeniu zasług Generała Sikorskiego (Dz. U. z 1943 r. nr 8) i z 27 czerwca 1946 r. w sprawie sprowadzenia zwłok gen. Sikorskiego (niepublikowana)

Próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego pogrzeb Koczalskiego pochłonął ponad 50% więcej pieniędzy niż wskazany w przyp. 38 pochówek Nikliborca, będąc zarazem z górą trzykrotnie tańszy od oszacowanych tam pogrzebów Osterwy i Kowarskiego, jest skazana na niepowodzenie. Każdy pogrzeb był inny, sprawiany w rozmaitych warunkach, zależnych od oczekiwań rodziny, bliskich i innych organizatorów pochówku, a także lokalnych uwarunkowań i zwyczajów przestrzeganych na danym cmentarzu. Refundując koszty pochówku w całości, rząd respektował wydatki poniesione przez jego organizatora, nie wnikając w to, czy każdy z nich był uzasadniony.

Kompetencję Rady Ministrów do podejmowania decyzji w sprawie obciążania Skarbu Państwa kosztami pogrzebów osób zasłużonych przejęło *via facti* Prezydium Rządu na podstawie uchwały RM z 31 maja 1950 r. w sprawie tymczasowego regulaminu prac Prezydium Rządu³⁹. W świetle tego aktu istniejące już wcześniej Prezydium Rządu stanęło przed zadaniem kierowania pracami gabinetu, w tym rozpatrywania i rozstrzygania spraw o znaczeniu międzyresortowym, kierowania pracą ministerstw czy podejmowania uchwał w imieniu Rady Ministrów, co prawda w pilnych przypadkach, przy czym ocena zaistnienia takowej pilności należała do samego prezydium⁴⁰. Skoro usytuowanie Prezydium Rządu w systemie organów państwowych zmieniło się w sposób diametralny, przyjąć należy, że prezydium owo stało się organem zwierzchnim nad Radą Ministrów, co J. Trzciński argumentuje zarówno

---

dotyczyły podjęcia działań na rzecz przejęcia zwłok premiera celem pochowania odpowiednio „na Wawelu” i „w Ziemi Ojczystej”; uchwała RM z 11 września 1947 r. w sprawie pokrycia przez Państwo kosztów kuracji i pogrzebu ś.p. prof. Karola Bohdanowicza (niepublikowana) przyznawała na ten cel 159 743 zł; uchwałą RM z 17 października 1947 r. w sprawie pokrycia przez Państwo kosztów pogrzebu Podsekretarza Stanu Władysława Czajkowskiego (niepublikowana) wyasygnowano na rzecz jego leczenia i pochówku kwotę 412 586 zł; w uchwale RM z 24 lipca 1948 r. w sprawie pokrycia przez Skarb Państwa kosztów pogrzebu ś.p. profesorów Tadeusza Kowalskiego, Dezyderygo Szymkiewicza i Jana Błatona (niepublikowana) zdecydowano pokryć koszty ich pogrzebu w sumie 222 040 zł; uchwałą RM z 29 września 1948 r. w sprawie pokrycia przez Państwo kosztów leczenia i pogrzebu inżyniera Tadeusza Apolinarego Wendy (niepublikowana) wyasygnowano na te cele kwotę 98 740 zł; uchwała RM z 20 listopada 1948 r. w sprawie pokrycia przez Skarb Państwa kosztów pogrzebu prof. dr Władysława Nikliborca (niepublikowana) postanowiła o wyasygnowaniu kwoty 65 000 zł; sumy odpowiednio 324 810 i 327 971 zł zostały wydatkowane z budżetu państwa drogą dwóch uchwał RM z 11 grudnia 1948 r. w sprawie urzędzenia pogrzebu prof. Felicjana Kowarskiego na koszt Państwa (niepublikowana) i w sprawie pokrycia przez Skarb Państwa kosztów pogrzebu ś.p. Juliusza Osterwy (niepublikowana).

³⁹ Niepublikowana.

⁴⁰ Zob. J. Trzciński, *Prezydium Rządu w PRL*, [w:] *Studia nad rządem PRL w latach 1952–1980*, pod red. M. Rybickiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 203–205; J. Stembrowicz, *O koncepcji i roli rządu*, [w:] tamże, s. 46–48; J. Ciemniewski, *Ewolucja struktury rządu w Polsce Ludowej*, [w:] tamże, s. 173–174; W. Skrzydło, *Instytucja Rady Ministrów w okresie Polski Ludowej (1944–1989)*, [w:] *Rada Ministrów. Organizacja i funkcjonowanie*, pod red. A. Bałabana, [Kraków] 2002, s. 95–96.

kompetencją Prezydium Rządu do kierowania pracami RM, jak i do podejmowania uchwał we wszystkich sprawach należących do kompetencji rządu⁴¹. Opinię tę wzmacnia nieco późniejsze przejęcie przez Prezydium Rządu dotychczasowych kompetencji Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów⁴² dokonane w art. 2 dekretu z 21 września 1950 r. zmieniającego ustawę o zmianie organizacji naczelnych władz gospodarki narodowej⁴³. Pozycji ustrojowej Prezydium Rządu nie zmieniła w znacznym stopniu uchwała nr 1075 RM z 22 listopada 1952 r. – Regulamin prac Prezydium Rządu⁴⁴, rezygnując wszakże z fikcyjnego kryterium pilności zawartego w uchwale poprzedniej oraz stanowiąc wprost, że prezydium „jest ośrodkiem kierownictwa pracami Rządu we wszystkich dziedzinach jego działalności” (§ 2), przeto „wydaje rozporządzenia i podejmuje uchwały w zakresie właściwości Rady Ministrów i w jej imieniu, o ile Prezes Rady Ministrów nie skieruje sprawy na plenarne zebranie Rady Ministrów” (§ 3).

Należy sądzić, że niedostatek regulacji prawnej w tym względzie spowodował konieczność jednoznacznego uporządkowania kompetencji właściwego organu i trybu postępowania. Stało się to w drodze uchwały nr 359 Prezydium Rządu z 16 czerwca 1954 r. o upoważnieniu Prezesa Rady Ministrów do decydowania w sprawie urządzania pogrzebów na koszt Państwa⁴⁵, która upoważniła premiera do podejmowania takowych decyzji w imieniu Prezydium Rządu wobec „osób szczególnie zasłużonych na polu działalności politycznej, społecznej lub zawodowej” (§ 1) „na wniosek właściwych ministrów (kierowników urzędów centralnych) lub naczelnych władz organizacji politycznych, społecznych lub zawodowych” (§ 2).

Znacznego doprecyzowania tych postanowień dokonało zarządzenie nr 45 Prezesa Rady Ministrów z 16 kwietnia 1960 r. w sprawie pogrzebów osób szczególnie zasłużonych⁴⁶: utrzymało kompetencję premiera (ale już nie w imieniu jakiegokolwiek innego organu) do decydowania w sprawie ich urządzania na koszt państwa (§ 1) na wniosek tych samych, co dotąd, podmiotów (§ 2) oraz powierzyło przewodniczącym prezydiów wojewódzkich rad narodowych (rad narodowych miast wyłączonych z województw) decydowanie o przyznaniu zwrotu kosztów pogrzebu weteranów ruchu robotniczego i innych działaczy tego ruchu pobierających rentę dla osób szczególnie zasłużonych (§ 3). Zarządzenie uściśliło zarazem pojęcie kosztów pogrzebu, definiując je jako „wydatki związane z urządzeniem pogrzebu i pochowaniem zwłok oraz koszty wybudowania grobu i nagrobka”, nakazało pokry-

⁴¹ Por. J. Trzciński, *Prezydium...*, s. 205.

⁴² Zob. tamże, s. 206.

⁴³ Dz. U. z 1950 r. nr 44, poz. 400.

⁴⁴ Niepublikowana.

⁴⁵ Niepublikowana.

⁴⁶ Niepublikowane.

wać je „w ramach środków budżetowych odnośnych resortów lub prezydów rad narodowych” (§ 4), prezydium zaś rad, na których terenie znajdują się groby osób pochowanych w trybie § 1 i 3, zobowiązało do opieki nad nimi (o ile zmarli nie pozostawili rodzin) i pokrywania opłat za korzystanie z cmentarzy i urzędzeń cmentarnych, chyba że uczyni to rodzina (§ 6). Również prezydium rad właściwe ze względu na miejsce pogrzebu, o którym mowa w § 3, zarządzenie uczyniło kompetentnymi do jego organizacji i urzędzenia przy uwzględnieniu w miarę możliwości, także przy budowie grobu i nagrobka, życzeń pozostałej rodziny, „w zasadzie w granicach typowych kosztów” (§ 5).

Po niemal 30 latach stosowania zarządzenia nr 45 miejsce jego zajęło zarządzenie nr 16 Prezesa Rady Ministrów z 23 lutego 1990 r. w sprawie pogrzebów osób zasłużonych wobec państwa i społeczeństwa⁴⁷: pochowanie takich osób przez organy administracji państwowej (rządowej) może nastąpić na koszt państwa po wyrażeniu przez premiera zgody na wniosek naczelnych lub centralnych organów administracji państwowej albo wojewodów, względnie z jego własnej inicjatywy (§ 1-2), w imieniu zaś premiera działa w tych sprawach Szef Kancelarii Prezesa RM lub osoba upoważniona (§ 2a). Z kolei koszty pochowania, pokrywane ze środków budżetowych wnioskodawców, „obejmują wydatki związane z urządzeniem ceremoniału pogrzebowego oraz wybudowaniem grobu i nagrobka” (§ 3), a w przypadku braku rodziny zmarłego organizator pogrzebu, *i.e.* terenowy organ administracji rządowej właściwy ze względu na miejsce pochowania, a wobec „osób wojskowych zasłużonych wobec państwa i społeczeństwa” organ wojskowy wyznaczony przez Ministra Obrony Narodowej (§ 4 ust. 1-2), obciąża się również obowiązkiem opieki nad grobem (§ 5). Przepisy te obowiązują do dzisiaj.

*

Wnioski z prawnofinansowego aspektu pogrzebu Raula Koczalskiego nasuwają się same. Państwo polskie uczciło w jak najgodniejszy sposób pamięć wielkiego muzyka, niedawno jeszcze oskarżanego bezpodstawnie o kolaborację z hitlerowcami. Uczeń uczniów Chopina, Liszta i Moniuszki został uhonorowany wzorowo, jego pochówek zaś może jako *pars pro toto* posłużyć za przykład zaangażowania środków budżetowych w pożegnanie artysty najwyższej klasy.

---

⁴⁷ Niepublikowane, zmienione zarządzeniem nr 15 Prezesa RM z 18 lutego 1997 r. (niepublikowanym).

Uchwała Rady Ministrów dotycząca kosztów pogrzebu prof. Raula Koczalskiego

BIURO PREZYDIALNE
PROTOKÓŁ POSIEDZENIA R. M.
Nr. 144

268307
134

Uchwała Rady Ministrów
z dnia 29 grudnia 1948 r.

w sprawie przyjęcia kosztów pogrzebu
prof. Raula Koczalskiego przez Skarb Państwa

UCHWAŁA
RADY MINISTRÓW
z dnia 29 grudnia 1948 r.

w sprawie przyjęcia kosztów pogrzebu
prof. Raula KOZALSKIEGO przez Skarb
Państwa.

Rada Ministrów u c h w a ł a :

I. W uznaniu wielkich zasług położonych przez profesora
Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie,
Raula KOZALSKIEGO na polu krzewienia kultury arty-
stycznej w Polsce i zagranicą, koszty jego pogrzebu
w kwocie złotych 105.110.- /stu pięciu tysięcy stu
dziesięciu złotych/ zostają przyjęte przez Skarb Państwa.

II. Wykonanie niniejszej uchwały porucza się Prezesowi Rady
Ministrów i Ministrowi Kultury i Sztuki.

PRZES RADY MINISTRÓW

/- Józef Cyrankiewicz

Za zgodność:
Dyrektor Biura Prezydialnego
Rady Ministrów
W. Szlapiński

Uchwalono na posiedzeniu R.
w dniu 29/12/48
Dyr. Biura Prez.
Zdjęto z porządku dziennego

Źródło: Archiwum Rady Ministrów, sygn. 5/1039, mkf 283, k. 307, 309.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Rady Ministrów, sygn. 5/1039, mkf. 283, k. 307, 309.

Źródła drukowane

Dziennik Praw Państwa Polskiego z 1919 r., nr 21.

Dziennik Ustaw z 1943 r., nr 8; z 1949 r., nr 3; z 1950 r., nr 44.

Monitor Polski z 1946 r., nr 44; z 1948 r., nr A-82; z 1967 r., nr 45.

Niepublikowane akty prawne ze zbiorów autora.

Słownik imion, opr. W. Janowowa i in., pod red. A. Zaręby, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.

Opracowania

Adamkowska M., *Nina Andrycz. Premierowa jak królowa*, www.styl.pl/magazyn/news-nina-andrycz-premierowa-jak-krolowa,nld,2166211 (dostęp: 31.5.2021).

Bieńczycka E., *Andrycz*, bieńczycka.com/blog/?p=4678 (dostęp: 30.12.2020).

Cichy A., *Filharmonia Poznańska. Zarys działalności w latach 1947–1969*, Poznań 1970.

Cienniewski J., *Ewolucja struktury rządu w Polsce Ludowej*, [w:] *Studia nad rządem PRL w latach 1952–1980*, pod red. M. Rybickiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 156–201.

- Dybowski S., *Raul Koczalski – chopinista i kompozytor*, Warszawa 1998.
- Dybowski S., *Raul Koczalski – portret artysty*, [w:] *Raul Koczalski*, pod red. T. Brodniewicz, H. Kostrzewskiej, J. Tatarskiej, Poznań 2005, s. 9–43.
- Dziadek M., *Od Szkoły Dramatycznej do Uniwersytetu. Dzieje wyższej uczelni muzycznej w Warszawie 1810–2010*, [t. 2] 1945–2010, Warszawa 2016.
- Dziadek M., *Opera Poznańska 1919–2005. Dzieje sceny i myśli*, Poznań 2007.
- Filharmonia Poznańska. Album jubileuszowy 1947–1957*, [Poznań 1957].
- Hałas H., *Cmentarz parafii Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana na Jeżycach*, „Kronika Miasta Poznania” 2000, nr 2, s. 160–184.
- Iwanicka-Nijakowska A., *Fryderyk Chopin „Chopin. Raul Koczalski. Historical live recordings 1948”*, <https://culture.pl/pl/dzielo/fryderyk-chopin-chopin-raul-koczalski-historical-live-recordings-1948> (dostęp: 25.11.2019).
- Kolmasiak M., *Belweder 1818–2018*, Warszawa 2018.
- Lachowicz S., *Muzyka w okupowanym Krakowie*, Kraków 1988.
- Lipiński P., *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Wołowiec 2016.
- Martenka H., *Miasto zastuchane. Muzyczna Bydgoszcz u schyłku wieku*, Bydgoszcz 1999.
- Padół E., *Nina Andrycz: Portret damy*, [w:] *też: Damy PRL-u*, Warszawa 2015, s. 109–140.
- Pamięci naszych Mistrzów. 95 lat Akademii Muzycznej im. I. J. Paderewskiego w Poznaniu 1920–2015*, Poznań [2015].
- Popis J., *Pianiści w Dusznikach*, [w:] *Międzynarodowe Festiwale Chopinowskie w Dusznikach Zdroju 1946–1999*, pod red. K. Kościukiewicza, Wrocław 2000, s. 28–45.
- Schaff A., *Moje spotkania z nauką polską*, Warszawa 1997.
- Skrzydło W., *Instytucja Rady Ministrów w okresie Polski Ludowej (1944–1989)*, [w:] *Rada Ministrów. Organizacja i funkcjonowanie*, pod red. A. Bałabana, [Kraków] 2002, s. 81–104.
- Smoliński J., *Smolarz białobrody*, „Kronika Miasta Poznania” 2001, nr 1, s. 335–343.
- Sosnowska D., *Królowe PRL: sceniczne wizerunki Ireny Eichlerówny, Niny Andrycz i Elżbiety Barzczewskiej jako modele kobiecości*, Warszawa 2014.
- Spee I., *Andrycz. Królowa PRL-u*, Warszawa 2014.
- Spis imprez festiwalowych z lat 1946–1999*, opr. E. Kofin, [w:] *Międzynarodowe Festiwale Chopinowskie w Dusznikach Zdroju 1946–1999*, pod red. K. Kościukiewicza, Wrocław 2000, s. 94–153.
- Stembrowicz J., *O koncepcji i roli rządu*, [w:] *Studia nad rządem PRL w latach 1952–1980*, pod red. M. Rybickiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 43–112.
- Syzdek E., Syzdek B., *Cyrankiewicz. Zanim zostanie zapomniany*, Warszawa 1996.
- Trzcziński J., *Prezydium Rządu w PRL*, [w:] *Studia nad rządem PRL w latach 1952–1980*, pod red. M. Rybickiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 202–243.
- uaktorek.pl/artysty/nina-andrycz/ (dostęp: 28.4.2021).
- Uchwata Rady Ministrów. Pogrzeb na koszt państwa*, „Dziennik Białostocki” z 14 maja 1935 r., s. 1.
- Wieczór Chopinowski w Belwederze*, „Życie Warszawy” z 22 lutego 1948 r., s. 2.
- Wisłocki S., *Życie jednego muzyka*, Warszawa 2000.
- Wybrane osoby pochowane na cmentarzu*, opr. L. Krajkowski, [w:] *Zabytkowy Cmentarz Jeżycki w Poznaniu 1905–2005*, pod red. A. Węckiej, Poznań 2006, s. 16–32.

Maciej Kijowski

**Rada Ministrów i premier Józef Cyrankiewicz
wobec pogrzebu prof. Raula Koczalskiego (1884–1948)
na Cmentarzu Jeżyckim w Poznaniu 29 listopada 1948 r.**

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest przejęcie przez państwo – uchwałą Rady Ministrów z 29 grudnia 1948 r. – kosztów pogrzebu zmarłego i pochowanego w Poznaniu odpowiednio 24 i 29 listopada 1948 r. wybitnego pianisty prof. Raula Koczalskiego. Autor upatruje w decyzji rządu, a w szczególności premiera Józefa Cyrankiewicza, dowód ostatecznego odciążenia się państwa od nieuzasadnionych a stawianych artyście tuż po II wojnie światowej zarzutów kolaboracji z hitlerowskimi zbrodniarzami. Autor odnosi się do ostatnich osiągnięć artystycznych Koczalskiego, porównuje też koszty jego pogrzebu i czas oczekiwania na ich refundację z innymi państwowymi pochówkami w latach 1947–1948. Komentuje także stanowione w latach 1954, 1960 i 1990 akty prawne składające kompetencję do decydowania o finansowaniu pogrzebów osób zasłużonych początkowo w gestię Prezydium Rządu, a następnie premiera.

Słowa kluczowe: Raul Koczalski, pogrzeb, Poznań, Rada Ministrów, Józef Cyrankiewicz

Maciej Kijowski

**The actions of the Council of Ministers and prime minister
Józef Cyrankiewicz related to the funeral
of Professor Raul Koczalski (1884–1948)
at the Jeżyce Cemetery on November 29, 1948 in Poznań**

Abstract

In the resolution of the Council of Ministers of December 29, 1948, the State undertook to finance the funeral of an exceptional pianist, Professor Raul Koczalski, who died on November 24 and was buried on November 29 in Poznań. This decision is the subject of this article. For the author, this decision of the government, and in particular – of prime minister Józef Cyrankiewicz – is the ultimate proof that the state dismissed the unsubstantiated accusations that appeared after the Second World War concerning the alleged collaboration between the artist and Nazi war criminals. The author discusses the final artistic achievements of Koczalski, and compares the cost of his funeral and the time in which it was reimbursed with other state-organized funerals in the years 1947–1948. He also comments on the legal acts adopted in the years 1954, 1960, and 1990, in which the power to make decisions regarding the financing of funerals of distinguished individuals was passed first to the top ministers, and then the Prime Minister personally.

Key words: Raul Koczalski, funeral, Poznań, Council of Ministers, Józef Cyrankiewicz